

УДК 159.923.2:613.62

Дзюба Т.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Дзюба Т.М. Концептуальні моделі професійного здоров'я особистості. У статті здійснено аналіз концептуальних моделей професійного здоров'я особистості. Автором проаналізовано, систематизовано новітні підходи та концепції щодо дослідження змістових характеристик професійного здоров'я особистості. Визначено основні напрямки дослідження цієї проблеми в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців. Розкрито переваги та недоліки описуваних теорій та концепцій, які безпосередньо займаються вивченням цієї проблеми у теоретичному і прикладному вимірах з урахуванням змісту, специфіки й типу конкретної професійної діяльності. Автором підкреслено, що специфіка комплексного дослідження феномену професійного здоров'я займає гідне місце в проблемному полі організаційної психології та психології здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, професійне здоров'я, моделі професійного здоров'я, адаптаційна модель, інтегративна модель, екзистенціально-гуманістична модель.

Дзюба Т.М. Концептуальные модели профессионального здоровья личности. В статье анализируются концептуальные модели профессионального здоровья личности. Автором проанализированы, систематизированы современные подходы в исследованиях смысловых характеристик профессионального здоровья личности. Определены основные направления исследований данной проблемы в работах отечественных и зарубежных исследователей. Раскрыты достоинства и недостатки описанных теорий и концепций, которые непосредственно занимают изучением этой проблемы в теоретическом и прикладном аспектах с учетом содержания, особенностей и типа конкретной профессиональной деятельности. Автор подчеркивает, что специфика комплексного исследования феномена профессионального здоровья занимает значимое место в проблемном поле организационной психологии и психологии здоровья.

Ключевые слова: здоровье, профессиональное здоровье, модели профессионального здоровья, адаптационная модель, интегративная модель, экзистенциально-гуманистическая модель.

Постановка проблеми. Останнім часом увагу спеціалістів, які досліджують феномен здоров'я, привертає психологічний контекст здоров'я професіонала. Така увага не є випадковою, оскільки професійна діяльність висуває до здоров'я людини підвищені вимоги (витривалість, працездатність, емоційна стійкість та ін.) і потребує чимало фізичних, емоційних та інтелектуальних зусиль фахівця. У зв'язку з цим новітні наукові публікації показують зростаючий інтерес до проблем психологічного супроводу і профілактики загроз здоров'ю працюючої людини, тим самим підкреслюючи актуальність і затребуваність зазначеної проблеми [1; 2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен «професійне здоров'я» як предмет науково-прикладних досліджень у світовій та вітчизняній науці почав вивчатись відносно недавно. Вперше у психологічних розвідках цей термін з'являється в 1986 році в публікації Дж. С. Еверлі, який акцентував увагу на проблемі інтеграції в практику діяльності організацій таких сфер, як гігієна праці та психологія, підкреслюючи важливу роль психологів у розробці та реалізації програм підтримки і пропаганди здоров'я (health promotion [19]) у професійному середовищі [18]. Згодом, у 1990 році, у статті науковців Гавайського університету Дж. Реймонда, Д. Вуда, В. Патрика було висловлено ідею про те, що одним із важливих завдань організаційної психології є створення здорового професійного середовища і здорових робочих місць [20]. На думку Р.С. Березовської, саме ця публікація стає переломним моментом у становленні новітнього науково-практичного напрямку – «Психологія професійного здоров'я» (Occupational health psychology), що сформувався і розвивається на стику таких дисциплін, як психологія праці, організаційна психологія та психологія здоров'я [1]. Тому в науці дедалі частіше використовується термін «професійне здоров'я», сутність якого тісно пов'язана із більш загальним поняттям – «здоров'я».

Мета статті полягає у детальному аналізі концептуальних моделей професійного здоров'я особистості в рамках основоположних психологічних підходів, які схожі в своєму об'єкті, але різняться за предметом, методами, завданнями і категоріальним апаратом дослідження.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Систематизація психологічних поглядів на феномен професійного здоров'я особистості – доволі складне завдання. Об'єктивним поясненням цього є той факт, що наукове тлумачення змісту, складної й багатовимірної природи феномену професійного здоров'я потребує комплексного, міждисциплінарного вивчення. Специфіка такого вивчення у вітчизняному науковому просторі потребує рефлексії накопиченого у світовій та вітчизняній науці досвіду, який відображає стан вивченості означеної проблеми в Україні, вибір адекватного підходу у дослідженні феноменології професійного здоров'я та розгляд принципів вивчення психологічного змісту і структурно-динамічних характеристик цього феномену. У подальшому огляді основну увагу буде зосереджено лише на тих підходах, теоріях, концепціях і конкретних дослідженнях, які проблему професійного здоров'я роблять предметом спеціального аналізу, хоча й можуть позначати цей психологічний феномен різними «іменами».

В них поняття «професійне здоров'я» виступає не просто як номінальне чи допоміжне, а як науково обгрунтоване й пояснюване явище.

Адаптаційна модель професійного здоров'я особистості розглядає проблему здоров'я через призму поведінки самозбереження у зовнішньому плані життєдіяльності індивіда. Основним критерієм здоров'я, а отже, й поведінки самозбереження, виступає характер і міра включення людини в будь-яку систему (біологічну, соціальну, зокрема, й у професійну). В межах цієї моделі найбільш вивченими і використовуваними в практиці теоретико-емпіричних досліджень змістових характеристик професійного здоров'я фахівця, незважаючи на низку недоліків, є нормоцентричний і нозоцентричний підходи.

Нормоцентричний (статистичний) підхід розглядає категорію «професійне здоров'я» як процес збереження й розвитку регулятивних властивостей організму, його фізичного, психічного і соціального благополуччя, які забезпечують високу надійність професійної діяльності, професійне довголіття й максимальну тривалість життя [12]. В межах цього підходу були розроблені такі відомі концепції, як концепція «професійного здоров'я» В.О. Пономаренка (на прикладі професії «льотчик») [12], концепція «особистого адаптаційного потенціалу» А.Г. Маклакова (на прикладі професії «військовослужбовець») [10] тощо.

За визначенням В.О. Пономаренка, професійне здоров'я – це здатність організму зберігати компенсаторні та захисні механізми, які забезпечують працездатність у всіх умовах професійної діяльності. Згодом автор спільно з колегами розширює розуміння цього терміна, визначаючи професійне здоров'я як «процес збереження і розвитку регуляторних властивостей організму, його фізичного, психічного і соціального благополуччя, що забезпечує високу надійність професійної діяльності, професійне довголіття й максимальну тривалість життя» [12]. Отже, автор підкреслює важливість не лише фізичних, а й психічних і соціальних факторів впливу на стан професійного здоров'я особистості.

А.Г. Маклаков вважає, що професійне здоров'я – певний рівень характеристик здорової людини, який відповідає вимогам професійної діяльності та забезпечує її високу ефективність [10]. Тому для визначення критеріїв професійного здоров'я автор пропонує здійснювати оцінку функціональних резервів, які дозволять визначити потенційні можливості фахівця виконувати певний вид професійної діяльності, а також стійкість до несприятливих факторів, що супроводжують таку діяльність.

Згідно з нормоцентричним підходом для всіх характеристик людського здоров'я (анатомічних, фізіологічних, психічних) обчислюються середньостатистичні показники норми. Це своєрідний оптимальний рівень функціонування певного середнього організму і психіки, а відхилення від норми розглядається як розвиток хвороби [11]. Водночас, професійне здоров'я як самостійну категорію дослідження не правомірно обмежувати рамками «професійної норми», оскільки все, що є сталим, звичним і нормальним, із часом неминує виснажити себе і зазнає змін у ході соціального, професійного та особистісного розвитку. «Професійна норма» не є чимось застиглим або незмінним. Здійснюючи професійну діяльність, працівник прагне до професійного самовираження, що нерідко супроводжується зіткненням із необхідністю вибору між адаптацією й розвитком власних професійних можливостей. Складність ситуації вибору полягає в тому, що така ситуація може супроводжуватися надмірною тривожністю або сильною депресією, якщо боротьба у досягненні визначеної мети виявляється марною.

Теоретичними передумовами обгрунтування зазначених концепцій стала теорія біологічної адаптації Г. Сельє, згідно з якою людина може повноцінно існувати, якщо життєві стреси підтримувати на оптимальному рівні, оскільки в стані стресу людина здорова і успішно адаптована може відчувати «аромат і смак життя» [5]. На жаль, визначити такий оптимальний рівень непросто, оскільки різні люди неоднаково реагують на один і той самий стресовий подразник. Окрім того, навіть конкретна людина залежно від психічного стану, соціального оточення по-різному оцінює один і той самий стрес-фактор. Основний акцент у цих концепціях зроблено не лише на професійному здоров'ї фахівця як такому, а й на взаємозв'язку між станом професійного здоров'я і резервними можливостями організму, які визначають ефективність професійної діяльності. Тому центральною проблемою концепцій стає проблема функціональних станів та оцінка функціональних резервів працівника. Чим значущіші функціональні резерви, тим більша вірогідність продовження професійного довголіття, а професійне здоров'я розглядається як можливість організму зберігати необхідні компенсаторні й захисні механізми, які забезпечують працездатність у всіх умовах і на всіх етапах професійної діяльності [10; 12]. В цілому змістова цінність концепцій А.Г. Маклакова та В.О. Пономаренка полягає в розробці методологічних основ системи медико-психологічної допомоги, спрямованої на збереження професійного здоров'я людини, яка працює в складних умовах, а також на відновлення здоров'я на етапі донозологічних порушень [12].

Схоже за своїм змістовим наповненням знаходимо визначення запропоноване вітчизняною дослідницею В.В. Грандт, але вона презентує узагальнене розуміння професійного здоров'я як стан соматопсихічного, соціально-психологічного та морально-етичного благополуччя, що дає змогу працівникові виконувати професійні обов'язки з найменшими витратами і найбільшою ефективністю, за умов дії будь-яких факторів, які супроводжують професійну діяльність [6, с. 41].

Нормоцентричний і нозоцентричний підходи мають у своєму застосуванні як певні переваги, такі і недоліки. Так, нозоцентричний підхід приховує небезпеку виявляти симптоми професійних захворювань

частіше, ніж вони існують насправді, оскільки завжди існує спокуса будь-які відхилення тлумачити як хворобливі. Нормоцентричний підхід на практиці може призводити до бажання всі виявлені професійні деформації чи професійні деструкції розуміти як варіант відхилення від професійної норми. Крім того, позиція нормальності не завжди враховує індивідуальні професійні характеристики людини, тому що найчастіше те, що для одного працівника є нормою, для іншого – вже хвороба. Тому професійне здоров'я фахівця в рамках нормоцентричного і нозоцентричного підходів розглядається як феномен, який має біосоціальну природу, формується й перетворюється в процесі професійної адаптації фахівця відповідно до умов і особливостей конкретної професійної діяльності.

Отже, адаптаційна модель професійного здоров'я фахівця ґрунтується на таких принципових положеннях у визначенні поняття «професійне здоров'я»: 1) професійне здоров'я як відсутність професійних хвороб; 2) професійне здоров'я як «професійна норма»; 3) професійне здоров'я як успішна професійна адаптація до умов професійного середовища. Водночас, працівник відіграє роль пасивного об'єкта у професійному середовищі, змушений пристосовуватися до наявної професійної реальності, що звужує поле професійної активності, не відображає творчу спрямованість професійної діяльності. Тому адаптаційна модель визначає лише зберігаючу й тренувальну стратегії ставлення до професійного здоров'я.

Інтегративна модель професійного здоров'я особистості визначає змістові характеристики феномену «професійне здоров'я» не за абсолютними показниками (відсутність «професійних захворювань»), а як успішне функціонування працівника в динамічних умовах професійного середовища. В рамках цієї моделі здійснюються спроби інтегрувати концептуальні схеми, принципи осмислення поняття «професійне здоров'я» з урахуванням їхніх обмежень на єдиній концептуальній основі, згідно з базовими принципами теорії систем [7].

Г.С. Нікіфоров у своїх роботах розглядає професійне здоров'я як інтегральну характеристику функціонального стану організму людини за фізичними та психічними показниками для оцінки її здібностей до певної професійної діяльності, з урахуванням стійкості до несприятливих (стресогенних) факторів, які супроводжують цю діяльність [14, с. 34]. Основним критерієм професійного здоров'я, на думку науковця, є професійна працездатність, яка визначається як «максимально можлива ефективність діяльності фахівця, зумовлена функціональним станом його організму, з урахуванням його фізіологічної вартості» [14]. Таким чином, поняття «професійна працездатність» поєднує між собою психічне, фізичне та соціальне благополуччя фахівця.

Важливо також звернути увагу, що основні положення авторської концепції Г.С. Никифорова стали методологічною основою подальших емпіричних дослідженнях, які є дотичними проблематиці професійного здоров'я. Зокрема, дослідження Р.А. Березовської (концепція ставлення людини до свого здоров'я, 2001 р.) розкриває загальні закономірності ставлення менеджерів до здоров'я як до фактора професійної діяльності [1]. Результати експериментального дослідження дозволяють автору зробити висновок, що ставлення людини до власного здоров'я формує психологічне «ядро» здорової особистості. Тому розробка програм, спрямованих на формування й закріплення навичок поведінки самозбереження, стає важливою умовою психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів.

У докторській дисертації С.М. Шингаєва (концепція психологічного забезпечення професійного здоров'я менеджерів, 2014 р.) запропоновано структурно-функціональну модель психологічного забезпечення професійного здоров'я на різних етапах професійного шляху менеджерів. Автор визначає психологічне забезпечення професійного здоров'я менеджерів як безперервний, розподілений у часі процес супроводу суб'єкта професійної діяльності, що спрямований на досягнення двох взаємопов'язаних цілей: формування й підвищення професійної компетентності менеджерів у сфері здоров'я, вироблення навичок здорової поведінки та підвищення їхньої стресостійкості [17].

Особливості професійного здоров'я менеджерів залежно від використовуваних ними стилів гумору та емоційних патернів реагування на нього висвітлені в дисертаційному дослідженні А.Г. Буєнок. Досліджуючи проблему професійного здоров'я в контексті стильових і емоційних особливостей гумору, дослідниця підтверджує гіпотезу про те, що використання дезадаптивних стилів гумору (агресивного й самопринижуючого), а також високий рівень виявлення патернів емоційного реагування (гелтофобія – острах насмішки, гелотофілія – схильність виставляти себе об'єктом насмішки, катагеластецизм – схильність до висміювання інших) виступають факторами ризику для професійного здоров'я менеджерів. Водночас, використання адаптивних стилів гумору – афіліативного й самопідтримуючого, навпаки, сприяє його збереженню в процесі здійснення управлінської діяльності [2].

Про особистісне здоров'я професіонала як категорії, що дозволяє інтегрувати працездатність, ефективність, надійність і безпеку професійної діяльності, говорить М.В. Сокольська, вважаючи, що психологічна грамотність працівника стосовно власного здоров'я є важливим інструментальним засобом нейтралізації професійних загроз [15]. Особистісне здоров'я професіонала дослідник верифікує як інтегративне утворення, що формується й функціонує під впливом двох класів детермінант – діяльних, пов'язаних зі специфікою підготовки й умов професійної діяльності, та особистісних, пов'язаних із особливостями структурної організації особистості професіонала. Отже, професійне здоров'я, згідно з

узагальненою концепцією «особистісного здоров'я професіонала» М.В. Сокольської, є значущим фактором ефективності професійної діяльності й професійно важливою якістю особистості.

Таким чином, у рамках інтегративної моделі професійне здоров'я інтерпретується як складний, багаторівневий феномен, що інтегрує в єдину систему різні компоненти (фізичний, психічний, соціальний та духовний), динаміка якої визначається нелінійними ефектами, характером поведінки працівника в ставленні до власного здоров'я в умовах об'єктивно існуючої професійної реальності, професійними установками, які дозволяють осмислювати значущість професійного здоров'я й формувати траєкторію професійного здоров'язбереження та здоров'ятворення.

Екзистенціально-гуманістична модель професійного здоров'я особистості. Дещо по-іншому можна представити змістові характеристики професійного здоров'я в рамках так званої екзистенціально-гуманістичної моделі. Ця модель, на нашу думку, розширює предмет дослідження феноменології професійного здоров'я, визнає важливість дорефлективних (доментальних) тілесних компонент у структурі значення, підкреслює екзистенціальний вибір людини в життєвій ситуації (Дж. Бугентвель, А.Г. Маджуга, І.А. Сініцина), трактує проблеми здоров'я і хвороби як фундаментальні аспекти або варіації індивідуального, неповторного «способу буття в світі», що включені в суб'єктивну картину світу й можуть бути опановані лише в її контексті (К. Ясперс, Л. Бісвангер, Р. Ленг). Як зауважує Р.Д. Ленг, будь-які психічні феномени треба розуміти «включаючись у контекст індивідуального буття в світі, у світлі переживання людиною самої себе через зв'язок із іншими» [8].

Предметом екзистенціалізму є буття (М. Хайдеггер), що усвідомлюється не опосередковано (через розсудливе мислення), а лише опосередковано, відкриваючись людині як її власне буття, її особисте існування, тобто як екзистенція. Буття людини – це специфічний спосіб її неповторного, унікального існування, сповнене розмаїттям значущих подій (як позитивних, так і негативних). На думку А.Г. Маджуги, здоров'я є фундаментальною основою значущих подій, представлених усіма аспектами благополуччя й гармонійного існування людини. Основою здоров'я стає здатність людини осмислювати власне буття, а отже, здійснювати вибір стосовно самої себе, свого розвитку, морального, духовного і фізичного здоров'я. У разі відсутності чи остраху здійснити вибір, людина не може бути здоровою повною мірою, а отже, існує загроза виникнення хворобливих станів. Втрата свободи вибору загострює боротьбу двох протидіючих мотивів: стабільності і розвитку, ставить під загрозу можливості людини «... піднятися над площиною соматичних і психічних детермінант свого існування...» [16, с. 15]. Відтак, саме свобода дозволяє людині стати суб'єктом власного здоров'я, «від волі людини залежить, які саме техніки продукування здоров'я вона буде створювати й як буде їх використовувати» [9, с. 93].

Екзистенціально-гуманістична модель відображає змістові характеристики професійного здоров'я в аспекті фундаментальних проблем людського існування, консолідує новітні гуманістичні тенденції для їх якісного аналізу. Серед концепцій, які можна віднести до описуваної моделі, заслуговує на увагу концепція «психолого-акмеологічного розвитку професійного здоров'я» Г.Г. Вербини, яка пояснює процес збалансованого розвитку професійного здоров'я фахівця (діючого й майбутнього) [4]. Під професійним здоров'ям авторка розуміє той рівень розвитку здоров'я людини, який забезпечується зрілістю цілісного організму, коли людина переживає фази підйому, відносної стабільності й розпочатої інволюції, зміни внутрішньої картини здоров'я впродовж життя й здатна усвідомити такі зміни через самопізнання, а через самоорганізацію, саморегуляцію та самовдосконалення здатна протистояти психотравмуючим ситуаціям, які виникають у професійній діяльності. Отримані результати апробації та впровадження положень цієї концепції дали змогу авторці констатувати предметно-онтологічний статус розвитку професійного здоров'я, що формується на різних рівнях і етапах особистісної активності людини, відповідає за реалізацію процесів внутрішньої інтеграції, цілісності й внутрішнього переструктурування, забезпечує професійну продуктивність, особистісне благополуччя й задоволеність, саморозвиток і самовдосконалення спеціаліста в результаті активної здоров'язберігаючої самоперетворюючої діяльності [4].

У дослідженні Л.Р. Правдіної, О.С. Васильової, Е.В. Гаус професійне здоров'я визначається як певний рівень характеристик фахівця, що відповідає вимогам професійної діяльності та забезпечує її надійність, а також працездатність професіонала. На думку дослідників, важливими критеріями професійного здоров'я виступають екзистенціальна сповненість (В. Франкл [16]) та захопленість роботою (В. Шауфелі [21]). Аналізуючи результати дослідження професійного здоров'я менеджерів середньої ланки, автори роблять висновок, що екзистенціально сповнені працівники більш захоплені роботою, менше вигорають, відчувають відповідальність залучення в професійне життя, а отже, володіють значно більшими ресурсами професійного здоров'я, незважаючи на інтенсивну професійну діяльність [13].

Особливе місце в екзистенціально-гуманістичній моделі професійного здоров'я займають концепції, які представляють проблему професійного здоров'я крізь призму духовно-морального становлення особистості. Зокрема, В.І. Валовік і Т.Г. Целуйкіна зазначають, що професійне здоров'я проявляється в узгодженості сенсу життя (виробленої життєвої стратегії) з цілями професійної діяльності, морально-етичними вимогами професії. Автори доводять, що невідповідність фахівця моральним вимогам професії (подвійний моральний стандарт) може зумовлювати емоційне вигорання, яке, в своє чергу, може стати

причиною моральної ненадійності фахівця, серйозного порушення ним професійно-етичних норм, що в цілому буде позначатися на його професійному здоров'ї [3, с. 48–49].

Вибудовуючи екзистенціально-гуманістичну модель професійного здоров'я, важливо розуміти, що мобільність і динамізм професійного середовища зумовлюють необхідність проектування працівником власного професійного майбутнього. Рушійною силою реалізації життєвих і професійних перспектив у цьому процесі виступає сама особистість, її потреби в професійних досягненнях, кар'єрному зростанні чи матеріальній винагороді, зусилля в професійному розвитку й самореалізації свого особистісно-професійного потенціалу. Ключовим конструктом у побудові власного шляху в професії, що зачіпає базові життєві цінності особистості, серед яких здоров'я займає одне з пріоритетних місць, є «мета життя». Тому професійну повсякденність ми розуміємо як сферу професійного буття особистості, яка формує основи індивідуального ставлення фахівця до цінності життя і здоров'я, де засвоюються стратегії поведінки збереження, підтримки й відновлення власного здоров'я і ставлення до здоров'я інших людей. Інший, не менш важливий, аспект цієї проблеми лежить в площині розуміння наслідків впливу психотравмуючих чинників професійного середовища на професійне здоров'я фахівця і переструктурування можливостей професійного просування у разі порушення цілісності континууму «минуле-майбутнє».

Таким чином, у межах екзистенціально-гуманістичної моделі професійне здоров'я розглядається як динамічний процес і стан, що забезпечує осмислення працівником індивідуальних сенсів професійного буття, здатність здійснювати усвідомлений професійний вибір, спрямованість на розуміння певних професійних цінностей та пріоритетів, саморозвиток у ситуації професійної нестабільності та об'єктивної професійної реальності.

Висновки. Специфіка комплексного дослідження феномену професійного здоров'я займає гідне місце в проблемному полі організаційної психології та психології здоров'я. Наразі у сфері новітніх вітчизняних досліджень існує велика кількість теорій і концепцій, які можна інтерпретувати як дотичні до проблеми професійного здоров'я, аніж таких, які безпосередньо займаються вивченням цієї проблеми у теоретичному і прикладному вимірах з урахуванням змісту, специфіки й типу конкретної професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень з цього напрямку вбачаємо в необхідності створення гіпотетичної моделі професійно здорової особистості, яка б, з одного боку, стала орієнтовною основою для вивчення особливостей суб'єктивного сприйняття фахівцем і оцінки ним власного здоров'я в умовах професійної діяльності, а з іншого – забезпечувала проекцією об'єктивної реальності здоров'я в професійну самосвідомість людини. Тут мова йде не про створення метамоделі, яка б давала вичерпний опис і пояснення накопиченої феноменології, а про систему координат і орієнтирів, яка застосовується в психологічній практиці професійного консультування і професійного супроводу. Ми не пропонуємо замінити одну теорію чи концептуальну схему на іншу, більш досконалу. У питаннях вивчення природи професійного здоров'я і професійних захворювань більш виправданим стає з'ясування психологічних механізмів створення здорового простору професійного буття особистості, яке не лише забезпечує професійне довголіття фахівця, а й формує рефлексивне ставлення фахівця до власного професійного здоров'я. Це означає осягнення феномену «професійне здоров'я» не лише як психологічної категорії й узагальненої характеристики професійного буття фахівця, а й як складного, багатоаспектного феномену професійної культури.

Список використаних джерел

1. Березовская Р.А. Психология профессионального здоровья за рубежом: современное состояние и перспективы развития / Р.А. Березовская // Психологические исследования. – 2012. – 5(26) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psystudy.ru>
2. Буенок А.Г. Юмор как фактор профессионального здоровья менеджеров : автореф. дисс. ... доктора психол. наук. / А.Г. Буенок. – СПб., 2014. – 21 с.
3. Валовик В.И. К вопросу о нравственности специалиста в контексте профессионального здоровья / В.И. Валовик, Т.Г. Целуйкина // Труды СГА. – Вып. 2 : Юриспруденция. Образование. Психология. Экономика. Философия. Лингвистика. – М. : Изд-во СГУ, 2010. – С. 46–54.
4. Вербина Г.Г. Личностное здоровье профессионала : автореф. дисс. ... доктора психол. наук / Г.Г. Вербина. – Хабаровск, 2012. – 62 с.
5. Гончаренко Л.О. Здоров'я сучасної людини: цінності та суперечності / Л.О. Гончаренко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. – № 4 (23). – С. 76–81.
6. Грандт В.В. Копінг-ресурси як чинник збереження професійного здоров'я особистості : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / В.В. Грандт ; наук. кер. Ж.П. Вірна ; Ін-т психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – 245 с.
7. Дружилов С.А. Экология человека и профессиональное здоровье трудящихся: психологический подход / С.А. Дружилов // Международный журнал экспериментального образования. – 2012. – № 12–1. – С. 15–18.
8. Лэнг Р.Д. Расколотое «Я» / пер. с англ. – СПб. : Белый Кролик. 1995. – 352 с.
9. Маджуга А.Г. Экзистенциально-гуманистический подход к здоровью человека / А.Г. Маджуга, И.А. Синицина // Вестник СВФУ, 2013. – Т. 10. – № 5. – С. 91–95.
10. Маклаков А.Г. Основы психологического обеспечения профессионального здоровья военнослужащих : дисс. ... доктора психол. наук / А.Г. Маклаков. – СПб., 1996. – 392 с.

11. Малярчук Н.Н. Валеология : учеб. пособ. / Н.Н. Малярчук. – Тюмень : Тюменский государственный университет, 2008. – 280 с.
12. Пonomаренко В.А. Психология жизни и труда летчика / В.А. Пonomаренко. – М. : Воениздат, 1992. – 224 с.
13. Правдина Л.Р. Экзистенциальная исполненность как фактор профессионального здоровья / Л.Р. Правдина, О.С. Васильева, Э.В. Гаус // Инженерный вестник Дона. – 2015. – № 3 [Электронный ресурс] – Режим доступа : ivdon.ru/ru/magazine/archive/n3y2015/3275
14. Психология здоровья : учеб. для вузов / под ред. Г.С. Никифорова. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с.
15. Сокольская М.В. Личностное здоровье профессионала : монография / М.В. Сокольская. – Хабаровск : Изд-во ДВГУПС, 2008. – 303 с.
16. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл [пер. с англ. и нем.] / под ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 366 с.
17. Шингаев С.М. Психологическое обеспечение профессионального здоровья менеджеров : автореф. дисс. ... доктора психол. наук / С.М. Шингаев. – СПб., 2014. – 41 с.
18. Everly, G.S., Jr. (1986). An introduction to occupational health psychology. In P.A. Keller & L.G. Ritt (Eds.) *Innovations in clinical practice: A source book* (Vol. 5, pp. 331-338). Sarasota, FL: Professional Resource Exchange.
19. Health promotion: evidence and experience / Ed. by K. Lucas and B. Lloyd. – London : SAGE Publications, 2005. – 168 p.
20. Raymond, J.S., Wood, D.W., Patrick, W.D. Psychology training in work and health. *American Psychologist*, 1990, 45, 1159-1161.
21. Schaufeli, W., Salanova, M. (2011). Work engagement: On how to better catch a slippery concept. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 20, 39-46.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Berezovskaja R.A. Psihologija professional'nogo zdorov'ja za rubezhom: sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitija / R.A. Berezovskaja // Psihologicheskie issledovanija. – 2012. – 5(26) [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://psystudy.ru>
2. Buenok A.G. Jumor kak faktor professional'nogo zdorov'ja menedzherov : avtoref. diss. ... doktora psihol. nauk. / A.G. Buenok. – SPb., 2014. – 21 s.
3. Valovik V.I. K voprosu o npravstvennosti specialista v kontekste professional'nogo zdorov'ja / V.I. Valovik, T.G. Celujkina // Trudy SGA. – Vyp. 2 : Jurisprudencija. Obrazovanie. Psihologija. Jekonomika. Filosofija. Lingvistika. – M. : Izd-vo SGU, 2010. – S. 46–54.
4. Verbina G.G. Lichnostnoe zdorov'e professionala : avtoref. diss. ... doktora psihol. nauk / G.G. Verbina. – Habarovsk, 2012. – 62 s.
5. Honcharenko L.O. Zdorov'ja suchasnoyi lyudyny: tsinnosti ta superechnosti / L.O. Honcharenko // Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». – 2014. – № 4 (23). – S. 76–81.
6. Hrandt V.V. Kopinh-resursy yak chynnyk zberezheniya profesiynoho zdorov'ja osobystosti : dys. ... kand. psykol. nauk: 19.00.01 / V.V. Hrandt ; nauk. ker. Zh.P. Virna ; In-t psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy. – K., 2012. – 245 s.
7. Druzhilov S.A. Jekologija cheloveka i professional'noe zdorov'e trudjashhihsja: psihologicheskij podhod / S.A. Druzhilov // Mezhdunarodnyj zhurnal jeksperimental'nogo obrazovanija. – 2012. – № 12–1. – S. 15–18.
8. Ljeng R.D. Raskolotoe «Ja» / per. s angl. – SPb. : Belyj Krol'ik. 1995. – 352 s.
9. Madzhuga A.G. Jekzistencial'no-gumanisticheskij podhod k zdorov'ju cheloveka / A.G. Madzhuga, I.A. Sinicina // Vestnik SVFU, 2013. – T. 10. – № 5. – S. 91–95.
10. Maklakov A.G. Osnovy psihologicheskogo obespechenija professional'nogo zdorov'ja voennosluzhashhih : diss. ... doktora psihol. nauk / A.G. Maklakov. – SPb., 1996. – 392 s.
11. Maljarchuk N.N. Valeologija : ucheb. пособ. / N.N. Maljarchuk. – Tjumen' : Tjumenskij gosudarstvennyj universitet, 2008. – 280 s.
12. Ponomarenko V.A. Psihologija zhizni i truda letchika / V.A. Ponomarenko. – M. : Voениzdat, 1992. – 224 s.
13. Pravdina L.R. Jekzistencial'naja ispolnennost' kak faktor professional'nogo zdorov'ja / L.R. Pravdina, O.S. Vasil'eva, Je.V. Gaus // Inzhenernyj vestnik Dona. – 2015. – № 3 [Jelektronnyj resurs] – Rezhim dostupa : ivdon.ru/ru/magazine/archive/n3y2015/3275
14. Psihologija zdorov'ja : ucheb. dlja vuzov / pod red. G.S. Nikiforova. – SPb. : Piter, 2006. – 607 s.
15. Sokol'skaja M.V. Lichnostnoe zdorov'e professionala : monografija / M.V. Sokol'skaja. – Habarovsk : Izd-vo DVGUPS, 2008. – 303 s.
16. Frankl V. Chelovek v poiskah smysla / V. Frankl [per. s angl. i nem.] / pod red. L.Ja. Gozmana, D.A. Leont'eva. – M. : Progress, 1990. – 366 s.
17. Shingaeв S.M. Psihologicheskoe obespechenie professional'nogo zdorov'ja menedzherov : avtoref. diss. ... doktora psihol. nauk / S.M. Shingaeв. – SPb., 2014. – 41 s.
18. Everly, G.S., Jr. (1986). An introduction to occupational health psychology. In P.A. Keller & L.G. Ritt (Eds.) *Innovations in clinical practice: A source book* (Vol. 5, pp. 331-338). Sarasota, FL: Professional Resource Exchange.
19. Health promotion: evidence and experience / Ed. by K. Lucas and B. Lloyd. – London : SAGE Publications, 2005. – 168 r.
20. Raymond, J.S., Wood, D.W., Patrick, W.D. Psychology training in work and health. *American Psychologist*, 1990, 45, 1159-1161.
21. Schaufeli, W., Salanova, M. (2011). Work engagement: On how to better catch a slippery concept. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 20, 39-46.

Dzuba, T.M. Conceptual models of personal occupational health. The article deals with conceptual models of personal occupational health. The author analyzes and systematizes the latest theories on, concepts and characteristics of personal occupational health in line with the basic psychological approaches that have similar research objects, but different methods, objectives and categorical apparatus. The author discusses the main areas of Ukrainian and foreign research on occupational

health and describes the advantages and disadvantages of the theories and concepts taking into account the content, nature and type of specific professional activities. The integrated study of occupational health is an important field of organizational psychology and health psychology. According to the author, the adaptation model deals only with preserving and training strategies of occupational health; the existential-humanistic model provides workers' understanding of their perceptions of professional life, their ability to make informed professional choices, their focus on certain professional values and priorities; the integrative model allows for comprehending the importance of occupational health and determining the principles of occupational healthcare and health promotion. The author advocates creation of a hypothetical model of a occupationally healthy person which would project the objective health onto the person's professional self-awareness.

Keywords: health, occupational health, models of occupational health, adaptive model, integrative model, existential-humanistic model.

Відомості про автора

Дзюба Тетяна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної, вікової та практичної психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка, м. Полтава, Україна.

Dzuba, Tetiana Mykhailivna, PhD, Assoc. Prof., dept. of general, developmental and applied psychology, Poltava National Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Poltava, Ukraine.

E-mail: tatjanadzjuba@gmail.com

УДК 005.73:373

Карамушка Л.М., Терещенко К.В., Креденцер О.В., Лагодзінська В.І., Ковальчук О.С., Івкін В.М.

ЗВ'ЯЗОК НЕГАТИВНИХ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЛУ З КОМПОНЕНТАМИ ТА ІНДЕКСОМ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Карамушка Л.М., Терещенко К.В., Креденцер О.В., Лагодзінська В.І., Ковальчук О.С., Івкін В.М. Зв'язок негативних психічних станів персоналу з компонентами та індексом організаційної культури освітніх організацій. У статті на основі емпіричного дослідження констатовано вираженість негативних психічних станів (ригідності, тривожності, агресії, фрустрованості) у значній кількості персоналу освітніх організацій. Встановлено, що організаційна культура освітніх організацій оцінюється персоналом в цілому позитивно, однак окремі її складові, в першу чергу, «робота», потребують посилення їхньої значущості. Виявлено, що негативний вплив роботи в освітніх організаціях проявляється на середньому рівні.

Встановлено, що в міру підвищення рівня розвитку індексу та складових організаційної культури рівень вираженості негативних психічних станів у персоналу та негативного впливу роботи в освітніх організаціях знижується.

Ключові слова: освітні організації; персонал освітніх організацій; негативні психічні стани; організаційна культура; компоненти організаційної культури; загальний індекс організаційної культури; загальний показник негативного впливу роботи.

Карамушка Л.М., Терещенко К.В., Креденцер О.В., Лагодзинская В.И., Ковальчук А.С., Ивкин В.Н. Связь негативных психических состояний персонала с компонентами и индексом организационной культуры образовательных организаций. В статье на основе эмпирического исследования констатировано вираженість негативних психічних станів (ригідності, тривожності, агресії, фрустрованості) у значительного количества персонала образовательных организаций. Установлено, что организационная культура образовательных организаций оценивается персоналом в целом положительно, однако, отдельные ее составляющие, в первую очередь, «работа», нуждаются в усилении их значимости для персонала. Виявлено, что негативное влияние работы в образовательных организациях представлено на среднем уровне.

Установлено, что по мере повышения уровня развития индекса (и составляющих организационной культуры) уровень выраженности негативных психических состояний в персонала и негативного влияния работы в образовательных организациях снижается.

Ключевые слова: образовательные организации; персонал образовательных организаций; негативные психические состояния; организационная культура; компоненты организационной культуры; общий индекс организационной культуры; общий показатель негативного влияния работы.

Постановка проблеми. Однією із суттєвих характеристик діяльності освітніх організацій в Україні сьогодні є те, що вони функціонують в умовах соціальної напруженості, яка може призводити до виникнення негативних психічних станів у освітнього персоналу і, відповідно, до проблем у психологічному здоров'ї персоналу та ефективності діяльності. Все це потребує дослідження рівня вираженості негативних психічних станів у персоналу освітніх організацій та впливу характеристик організаційної культури, як суттєвого чинника регуляції цих станів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема психологічних станів знайшла певне відображення в роботах зарубіжних та українських авторів у контексті загальної характеристики психічних станів, визначення їхньої ролі в життєдіяльності особистості [8; 11; 15; 19 та ін.].